

Duizendblad

The image features three clusters of hazelnut husks (involucres) and several loose hazelnuts arranged on a dark, textured background. The husks are brown, fibrous, and spiky, with some showing the nuts inside. The nuts are smooth, light brown, and oval-shaped. The overall composition is artistic and naturalistic.

IVN Den Haag en omstreken

Nr. 9, oktober 2023

Uit de school geklapt ....

AUTEUR: ANNEMARIE VAN DER REST

Elk kwartaal hebben we hier bericht over de Natuurgidsencursus (NGO). De cursus is in juni afgesloten met de diplomauitreiking. Dit is dus de laatste bijdrage.

Wat kan ik nog over de cursus vertellen?

We hebben een feestelijke diplomauitreiking gehouden in het Milieu Educatie Centrum Reigersbergen, waar we ook de meeste lessen hebben gehouden. Het was prachtig weer. Voor deze gelegenheid hebben we, naast de cursisten en hun partners, alle IVN'ers uitgenodigd die een bijdrage hebben geleverd aan de cursus, en dat waren er heel wat. Het waren de docenten, de begeleiders in de adoptieterreinen, de stagebegeleiders, de geëngageerde bij de eindexcursies en tot slot het bestuur. Naast het NGO-coördinatie team van zes leden, vergt het dus een inspanning van een hele vereniging om een Natuurgidsencursus tot een goed einde te brengen. Vanaf deze plaats wil ik daarom alle leden die een bijdrage hebben geleverd nog eens hartelijk danken voor hun inzet. Ik ben heel blij met jullie bijdrage, vooral ook omdat iedereen positief reageerde toen ik de vraag stelde of ze konden meehelpen. Chapeau, daar mogen we als vereniging best trots op zijn.

Hoe de cursisten zelf de opleiding hebben ervaren?

Evenals bij de vorige opleiding hebben we na de laatste les aan de deelnemers schriftelijk gevraagd wat ze van de cursus vonden en hoe die nog verbeterd kan worden. De twintig cursisten die de enquête hebben ingevuld gaven de cursus als rapportcijfer gemiddeld een 8,6. De opmerkingen die ze maakten om de cursus verder te verbeteren hadden betrekking op de stages, het niveau van de lessen en de terugkoppeling van de beoordeling van de opdrachten. Daar gaan we dus aan werken.

Enthousiaste cursisten

Wat mij vooral ook is bijgebleven is dat we een ontzettend leuke groep cursisten hadden, vol enthousiasme en ideeën. Ze wisselden onderling informatie uit, stimuleerden elkaar om dingen verder uit te zoeken en ze hadden voor ons, begeleiders, ook heel veel goede vragen. Het hoge cijfer dat de cursisten voor de cursus gaven is daarvan een weerspiegeling. Het enthousiasme blijkt ook wel uit het feit dat al twee cursisten zich hebben aangemeld om bij de eerstvolgende cursus mee te gaan draaien in het coördinatieteam. Dat komt mooi uit, want we willen in september 2024 weer een nieuwe cursus starten.

Terugkomdag. Foto: Louise Wigchert

Duizendblad

IVN Den Haag en omstreken

IVN Natuureducatie

IVN Natuureducatie is een landelijke organisatie waarvan de leden zich inzetten voor activiteiten die erop gericht zijn een ieders inzicht met betrekking tot de Natuur en Milieu te verruimen.

Inlichtingen: Rob Meyer,
06 20 56 81 14, info@ivndenhaag.nl
Ledenadministratie: Roy van Hutten,
06 22 70 73 65, ledenadministratie@ivndenhaag.nl
Webmaster: Marjanne Dominicus,
06 34 47 70 44, webmaster@ivndenhaag.nl
Voorzitter: Chrit van Ewijk,
06 15 12 82 95, voorzitter@ivndenhaag.nl
Redactie Duizendblad: redactie@ivndenhaag.nl

Welkom nieuwe leden!

W. Boorsma, W. van Donselaar, J. Doolaard, I. Harder,
K. Kloer, K. Pakvis, J. van Pelt, C. Touw, S. Ungerer,
H. Versteeg, W. de Vries en C. Wolvers

Duizendblad is er voor leden en wordt gemaakt door leden. Wij vullen het graag met artikelen, verslagjes, anekdotes, illustraties en foto's van Haagse IVN'ers.

Heb je iets leuks te vertellen of te laten zien, stuur je bijdrage dan naar redactie@ivndenhaag.nl. Ook als je niet zo'n goede schrijver bent is je bijdrage welkom. In dat geval redigeert de redactie je tekst zonder de eigenheid eruit te halen. Wij proberen alles te plaatsen mits het niet te lang is (maximaal 300 woorden, minimaal 40), en voor de deadline binnen is!

Deadline voor het volgende nummer: **8 december 2023**.

Inhoud

- 2 Uit de school geklapt ....
- 3 Inhoud en colofon
- 4 Het cadeau
- 5 Duikerwants of schrijvertje?
- 6/7 Afdelingsuitje/Natuurkunst
- 8/9 Publieksexcursies
- 10 Zomerse belevenissen in een Twentse tuin
- 11 Over bramen gesproken
- 12 Stedelijk en groen
- 13 Versvertel/Mierenleeuw op de Meinweg
- 14 De Teunisbloem, van zaad tot bloem
- 15 Hazelaar in de herfst

Colofon

Redactieadres:
redactie@ivndenhaag.nl
Redactie: Marjo Hess, Peter Venema, Viola Sütö en Wim Voortman
Eindredactie: Lisette van Pelt
Opmaak: Marjanne Dominicus
Drukker: Editoo B.V. Arnhem

Duizendblad is een uitgave van IVN Den Haag en omstreken. Het blad verschijnt 4 keer per jaar. Kopij voor het volgende nummer voor 8 december 2023.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder uitdrukkelijke toestemming van de redactie.

Het cadeau

AUTEUR: TIMCO VAN BRUMMELEN

Langs de vloedlijn schuimen zit mij in het bloed. Wanneer ik op het strand weer een cadeau van moeder natuur krijg komt er bij mij dopamine vrij. Een afwijking misschien, want dat heeft niet iedereen, maar wel een prettige!

Bijzondere strandvondst

Woensdag 7 augustus was een uitzonderlijk dopamine-rijke dag. Ik liep na mijn werk nog even langs het strand van Kijkduin. Het was laag water en een groep van meeuwen en mensen trok mijn aandacht. Daar was wat aan de hand. Ik liep er naar toe en stuitte op een enorme hoeveelheid aangespoeld materiaal. Een complete bank leek aangespoeld op een klein stukje strand. Duizenden zeesterren, veel verse schelpen, heremietkreeftjes, anemoontjes, veel stukken bruin zacht hout. Ik vergat compleet de tijd met speuren, oprapen en kijken. En ineens zag ik het. Ik raapte een groot en zwaar stuk gefossiliseerd bot op en hield het omhoog. Je ziet het op deze foto. Het leek op een stuk gewei.

Reuzenhert, *Megaloceros giganteus*

‘Wat heb je nu weer meegenomen?’ vroegen ze thuis. Die vraag legde ik voor aan autodidactisch paleontoloog Dick Mol. ‘Een zeer interessante vondst, zuinig op zijn! Een fragment van een afgeworpen geweitak van een reuzenhert, *Megaloceros giganteus*. Dat is goed te zien aan de vorm van het basisstuk van de geweitak en de daaraan gehechte eerste tak, de zogenoemde oogtak, die enorm groot kan worden en als het ware lijkt op een schotel. Tussen 100.000 en 12.000 jaar geleden heeft het reuzenhert hier geleefd op de kale droge Mammoetsteppe.’

Het reuzenhert was groot met een schouderhoogte van 2,10 meter en het gewei van de mannetjes kon een spanwijdte bereiken van 3,60 meter. Elke winter wierpen de herten hun 25 kilo zware gewei af.

‘Wat moeten we hiermee en waar laten we het?’ was de tweede vraag thuis. ‘Nou zuinig op zijn en conserveren volgens Dick Mol.’ Dezelfde dag nog sprak ik de buurman, die vertelde dat zijn zoon paleontologie wilde gaan studeren. Toen wist ik voor wie het fossiel bedoeld was; dat kon geen toeval zijn.

Fragment van een geweitak van een reuzenhert, gevonden tussen aangespoeld materiaal bij Kijkduin (foto: Timco van Brummelen)

Duizendblad is er voor leden en wordt gemaakt door leden. Wij vullen het graag met artikelen, verslagjes, anekdotes, illustraties en foto's van Haagse IVN'ers.

Heb je iets leuks te vertellen of te laten zien, stuur je bijdrage dan naar redactie@ivndenhaag.nl

Ook als je niet zo'n goede schrijver bent is je bijdrage welkom. In dat geval redigeert de redactie je tekst zonder de eigenheid eruit te halen.

Wij proberen alles te plaatsen mits het niet te lang is (maximaal 300 woorden, minimaal 40), en voor de deadline binnen is!

Deadline voor het volgende nummer: 8 december 2023.

Duikerwants of schrijvertje?

AUTEUR: LINDA BAKKER

Op een bewolkte maar warme zondag in juni, liepen zo'n 94 kinderen met hun ouders rond aan de waterkant in het Zuiderpark om naar hartelust te scheppen en diertjes te onderzoeken.

Wat heb je nodig?

Verzamel minstens tien schepnetjes en evenveel emmertjes. Leg een stapel zoekkaarten met waterbeestjes en loeppotjes klaar.

Zorg dat je op een plek staat met redelijk schoon slootwater en een niet al te steile waterkant. Je wilt tenslotte alleen diertjes uit het water vissen, geen kinderen.

Zoek een aangename zomerse dag uit.

En voila, je hebt de basis voor een geslaagde slootjesdag gelegd.....

Een jaarlijks terugkerend en populair evenement

Op een bewolkte maar warme zondag in juni, liepen zo'n 94 kinderen met hun ouders rond aan de waterkant in het Zuiderpark om naar hartelust te scheppen en diertjes te onderzoeken. Tien minuten voor aanvang kwam het eerste gezin zich al melden.

Sommige kinderen waren per toeval op 'the right place in the right time' omdat ze bij de kinderboerderij aan het spelen waren. Andere kinderen kwamen speciaal op deze activiteit af, ze hadden bijvoorbeeld op school al waterbeestjes gezocht en dat smaakte naar meer. Een jongetje kwam zelfs in korte broek, met regenlaarzen, vissershoedje, handschoenen, én een eigen schepnetje en emmertje.

Kijk, dat is nog eens een gedegen voorbereiding!

En zo werd er deze dag menig diertje het water uit gehaald en weer teruggezet. Misschien wel meerdere malen hetzelfde diertje, dat blijft natuurlijk gokken.

Een kleine opsomming van wat er zoal is gevonden: bootsmannetjes, watertorren, duikerwantsen, muggenlarven, poelslakken, vlooien, haften- en libellenlarven en zelfs een enkel watersalamandertje.

Ook menig ouder zat in een loeppotje te turen en te vergelijken met de zoekkaart. Voor wie twijfelde, kon zich melden bij twee IVN'ers met verstand van zaken die alle vondsten kundig en letterlijk onder de loep namen, determineerden én noteerden. Het werd een lange lijst.

Voor sommige kinderen gaf het scheppen als activiteit zelf al genoeg voldoening, zij hielden dat uren vol. Wat er in de emmer terecht kwam, qua onderwaterleven, deed er niet eens toe. Gewoon, lekker met water in de weer.

Foto: Marjolein van Rotterdam

Nog meer leuke proefjes

Wie was 'uitgeschept' hoefde nog niet naar huis, maar kon nog allerhande proefjes uitvoeren: met de Secchi-schijf meten hoe diep het water is, temperatuur meten, het drijfvermogen van een dekseltje testen met steentjes, of de zuurgraad van slootwater vergelijken met dat van cola of kraanwater. En knutselen: een bootje van een rietstengel of een kikker van vouwblaadjes maken. Met een ruime hoeveelheid vrijwilligers (hoera) en onder de strakke organisatie van Corry van Leeuwen (hoe kan het ook anders, zij doet dit al jaren), Daphne van den Berg en de ondersteuning van de gemeente Den Haag liep het organisatorisch ook gesmeerd en kan de slootjesdag volgend jaar zo weer worden opgetuigd. Ik deed dit jaar voor het eerst mee met organiseren en kijk alweer uit naar volgend jaar. Deze Slootjesdag bleek namelijk bij uitstek een activiteit waarbij kinderen, al spelend met water, enthousiast gemaakt worden voor de nabije natuur en uitgenodigd worden die natuur te onderzoeken.

(Toch wonderbaarlijk dat er geen enkel kind in het water gevallen is.....)

Afdelingsuitje

AUTEUR: RIA HOOGSTRATEN

Op 2 september om 10 uur verzamelen we bij Stadsboerderij de Schildershoeve. Vier nieuwe gidsen stellen zich voor: Jytte, Marjolein, Cherry en Menno. Ze delen groene brillen uit (even omschakelen), bingokaarten en stoepkrijt. Zij presenteren hun afstudeerterrein: de Haagse Schilderswijk. (Wie wil dat nou?)

Verrassend mooi

We zijn aangenaam verrast door al het groene (on)kruid, de mooie, stille en groene plekjes, de kunst en de geschiedenis van dit 'moeilijke' stadsdeel. We leren nieuwe stoepplantjes kennen en kruiden van ver weg die hier zomaar in de tuin groeien. De Van Ostadewoningen in de Joodse wijk zijn nu een monument. Na de wandeling is er thee en koffie met zelfgebakken koekjes.

De volle bingokaarten en het gebruikte stoepkrijt ingeleverd en op naar het Westeinde voor de lunch bij Petit Paradis. De kloostertuin van broeder Frans is alweer zo'n groene oase. We genieten van de uitgebreide lunch en de tuin met bijzondere bomen. In een verscholen hoekje hangen drie glas-in-loodramen op doek, prachtig!

We fietsen naar de Heemtuin in het Zuiderpark, waar collega-gidsen ons rondleiden. Gerda vertelt de geschiedenis van het park waar zij als kind vele voetstapjes heeft gezet. Corry ontdekt een plakkaat gele heksenboter, een slijmzwam die zelf naar een geschikte plek kan wandelen.

Dwars door het park naar de andere kant waar we afsluiten met een drankje bij Parkoers. Ook hier weer veel groen en bijzondere bomen. Een groepje onbekende gallen op een Moseik (?) houdt ons bezig. Kleine bruine urntjes, wie weet het?

Louise gidst ons via een eigen route terug naar Leid-schendam.

Alle gidsen worden vandaag bedankt met een bloemetje van chocola, en Marjanne Dominicus krijgt dit jaar de zonnebloem.

Complimenten voor onze nieuwe gidsen en voor de organisatie!

De 'omstreken' tellen ook mee en willen graag laten zien wat ze in huis hebben. Volgend jaar?

Natuurkunst

AUTEUR: LISETTE VAN PELT

Onder onze leden bevinden zich verschillende kunstenaars, waaronder Annemarie Wijnhoven. Over deze tekeningen zegt zij:

“Afgelopen zomer volgde ik een cursus diepzeeteken met aquarelkrijt. De bedoeling was dat je, met dat krijt en de aquareltechniek, vooral het doorzichtige van diepzee-dieren liet zien. Ik zocht een doorzichtig krillgarnaaltje uit dat ook heel kleurrijk was. De docente liet me toen kennismaken met metallic aquarel, daarmee kon ik de accenten nog mooier weergeven.

Ik kreeg de smaak te pakken en schilderde vervolgens een veelkleurige inktvis.”

AUTEUR: ANNEMARIE WIJNHOVEN

Enkele weken na mijn diepzeetekencursus kreeg ik een enthousiast mailtje van een vriendin uit Noord-Duitsland: ze had daar in het bos allemaal inktviszwammen gezien! Nou, die wist ik ook te vinden, ik spoedde me naar De Horsten om daar teleurgesteld te worden. De houtzagerij heeft een grote schoonmaak gehouden en het milieu voor de inktviszwam is verdwenen.

Maar in de natuur gaat het al net zo als in het leven: je kunt niet vinden wat je zoekt, maar je zoektocht kan verrassende resultaten opleveren. Want wat ik wel zag was deze sprinkhaan, waarvan ik aanvankelijk dacht: zou dat nou een grashalm zijn of is het toch een beestje? Ik blijf dus zoeken in de Horsten.

Foto's Annemarie Wijnhoven

Publieksexcursies

De meest actuele informatie is te vinden op de website.
De wandelingen duren 1,5 à 2 uur en zijn gratis.
Vragen over publieksexcursies: Rob Meyer,
info@ivnden Haag.nl of bel 06-2056 8114
Wandelingen op aanvraag: wandelingen@ivnden Haag.nl

Let op:

Bij sommige publieksexcursies is aanmelden verplicht!

Gele trilzwam. (foto: Marjanne Dominicus)

14-10-2023 10:00 De Horsten

Paddestoelen en andere herfstverschijnselen. Let op! Zuidelijke ingang, dus NIET de ingang aan de Papeweg. Horst- en Voordelaan 2263 SX Wassenaar. Entree gratis, parkeren buiten het hek net na de tunnel.
Aanmelden bij lisettevanpelt@kpnmail.nl

15-10-2023 09:00 De Banken

Vogels. De vogeltrek is in volle gang. De Banken is een goede locatie om daar iets van mee te krijgen. Op de plassen verschijnen ook de eerste watervogels. Neem een verrekijker mee. Parkeerplaats einde van de Strandweg 's-Gravenzande. Verlengde Strandweg 1B.

15-10-2023 14:00 Leidschendammerhout

Zwammen. Oostvlietweg tussen nrs 28b en 29, 2266 GM Leidschendam. Bij de ingang is een grote paarse steen met "welkom".

18-10-2023 14:00 Park Schakenbosch

Herfst. Hoofdingang Veursestraatweg 185, 2264 EG Leidschendam. Bereikbaar met bus 45 en 46, halte GGZ Haag-streek. Kinderen welkom.

22-10-2023 10:00 Ockenburgh en de Stenen Kamer

Herfstwandeling. Ingang Ockenburgh op de brug. Monsterseweg 2, 5553 RL Den Haag.

22-10-2023 10:30 Landgoed Te Werve

Parkeerterrein Paviljoen Te Werve. Huys de Wervelaan 110, 2283 TM Rijswijk.

28-10-2023 10:30 Begraafplaats Oud Eik en Duinen

Monumentale bomen en historische graven. Begraafplaats Oud Eik en Duinen, Laan van Eik en Duinen 40, 2564 GT Den Haag.

28-10-2023 17:30 Clingendael / Oosterbeek

Spookachtig mooi Clingendael. Met Halloween in het vooruitzicht, voeren natuurgidsen Latifa, Maurits en Linda je mee door Clingendael en laten je de sinistere kanten van de natuur ervaren. Dat wordt griezelen en genieten in de avond-schemer. Hoofdingang Wassenaarseweg, 2244 VH Den Haag. **VOL**, aanmelden niet meer mogelijk.

29-10-2023 10:00 Ockenburgh

Natuurbeleving en landschapsonwikkeling. Fietsenstalling op parkeerplaats buitenplaats Ockenburgh, Monsterseweg 2, 2553 RL Den Haag.

29-10-2023 17:30 Clingendael / Oosterbeek

Spookachtig mooi Clingendael. Met Halloween in het vooruitzicht, voeren natuurgidsen Latifa, Maurits en Linda je mee door Clingendael en laten je de sinistere kanten van de natuur ervaren. Dat wordt griezelen en genieten in de avond-schemer. Hoofdingang Wassenaarseweg, 2244 VH Den Haag.
Aanmelden verplicht via ivn.natuurgidsen.denhaag@gmail.com

4-11-2023 13:00 Westduinpark

Wandeling door verschillende duinzones over niet verharde paden. De Savornin Lohmanlaan 523, 2566 AN Den Haag.

5-11-2023 10:30 Centrum Den Haag

Monumentale bomen. Wandeling langs monumentale bomen in het centrum van Den Haag, waarbij we eindigen bij de eiken op de Joodse Begraafplaats op de Scheveningseweg. Heren dienen een hoofddekseel te dragen. Monument Plein 1813, Plein 1813 2594 AN Den Haag.

5-11-2023 13:00 Nieuwe Driemanspolder

Vogelexcursie. Duur ca.3 uur, waarbij we het Leidschendamse deel van de N3MP wandelend verkennen en op zoek gaan naar allerlei vogels (veelal watervogels, maar soms ook interessante dwaalgasten), die hier de wintermaanden doorbrengen. Maximum aantal deelnemers: 20. Parkeerterrein Wilsveen, 2266 LR Leidschendam.

Aanmelden bij: wimvanderkooij@outlook.com

11-11-2023 10:30 Meijendel

Herfst in de duinen. Informatiepunt bij de manege, naast het bezoekerscentrum. Meijendelseweg 40, 2243 GN Wassenaar.

12-11-2023 10:00 Ockenburgh

Natuurbeleving en landschapsontwikkeling. Fietsenstalling op parkeerplaats buitenplaats Ockenburgh. Monsterseweg 2, 2553 RL Den Haag.

12-11-2023 14:00 Zandmotor

Waarom ligt de Zandmotor op precies die plek? Hoe werkt hij? En wat groeit en bloeit er allemaal op? Fietsenstalling bij Strandslag 2 vlakbij het strandpaviljoen Beachclub BIRDS. Zuiderstrand 19, 2555 ZZ Den Haag.

15-11-2023 15:00 Haagse Bos

Een herfstmiddag in het Haagse Bos. Boslaan 12, ingang Boslaan/ hoek Zuiderlaan, 2594 NB Den Haag. Verzamelen bij het informatiebord langs het fietspad bij de ingang van het Haagse Bos (achter Malietoren VNO/ NCW). Klee je op het weer.

25-11-2023 10:30 De Horsten

Herfstwandeling. Hoofdingang Papeweg. Papeweg, 2245 AD Wassenaar. Entree gratis, betaald parkeren via een QR code.

Aanmelden bij lisettevanpelt@kpnmail.nl

3-12-2023 10:00 Oosterbeek

Overleven in Oosterbeek. Is landgoed Oosterbeek het onopvallende zusje van Clingendael? Echt niet. Met het thema 'overleven' in gedachten, laten wij jullie ontdekken hoe dieren en planten in Oosterbeek weten te (over)leven. Waar schuilen, eten en paren ze? En, we trekken dit thema verder door. Stel je eens voor, dat wij mensen zouden moeten overleven in deze omgeving. Waar slaap je dan, wie maakt je 's ochtends wakker, wat kun je eten en hoe houd je jezelf warm? Kortom, beschouw deze excursie - met een dikke knipoog - als een mini-survivalcursus voor beginners. Wassenaarseweg/Thérèse Schwartzestraat, Den Haag t.o. Wassenaarseweg 387 2596 CX Den Haag. Aanmelden verplicht, via ivn.natuurgidsen.denhaag@gmail.com

3-12-2023 10:00 Westduinpark

Winterwandeling door het duingebied. Savornin Lohmanlaan, hoek Laan van Poot, 2582 RT Den Haag.

6-12-2023 14:00 landgoed Duivenvoorde

Kerst en wintergroen. Parkeerplaats t.o. Laan v. Duivenvoorde 1, 2252 AK Voorschoten. Bereikbaar met bus 45 en 46, halte Kniplaan, 10 min. lopen. Parkeren Euro 3,50, toegang Euro 1,50. Kinderen welkom, verboden voor honden.

10-12-2023 14:00 Scheveningen Haven

Wandeling over de vlonders om het onderwater leven goed te kunnen zien. Doorsteek naar de zwaai kom voor fantastische uitkijkjes naar alle hoeken en gaten van de haven. Catch by Simonis Dr. Lelykade 43, 2583 CL Den Haag.

16-12-2023 10:00 De Bosplas Ypenburg

Bijna winter. Bij de Bosplas in Ypenburg valt er nog wat te beleven. Wij geven hier een excursie met achtergrondinformatie en geschiedenis over de wijk Ypenburg. We starten bij de verkeerstoren en wandelen naar De Bosplas. Bij de plas zelf ligt een mooi bos, waar we leuke weetjes over vertellen. Na afloop kun je op eigen kosten nog wat eten of drinken bij de verkeerstoren. Parkeren is gratis. Vuurtoren, Vuurtorenplein 1, Nootdorp.

17-12-2023 10:00 Landgoed Meer en Bos

Winterwandeling. Buiten voor de ingang van taverne Meer en Bos. Heliotrooplaan 5 Den Haag.

Zomerse belevenissen in een Twentse tuin

AUTEUR: ROB MEYER

In onze Ootmarsumse tuin is altijd iets te beleven. Tijdens de afgelopen zomermaanden hebben we kunnen ervaren hoe verrassend de natuur kan zijn en dat je steeds weer nieuwe ervaringen opdoet.

Bijzondere vondsten

Begin juli kwam mijn vrouw Henny de keuken in met in de holte van haar handen een jonge hazelworm (zie foto). Deze hagedis zonder pootjes trof ze aan in het gras, waar hij blijkbaar zojuist uit zijn ei-achtig vlies was gekropen. In het gras troffen we inderdaad twee omhulsels aan (zie foto), dus onze hazelworm had nog een broertje of zusje in de buurt. Uiteraard snel weer vrij gelaten. Wel jammer dat we de geboorte niet hebben kunnen gadeslaan. Tijdens schilderwerkzaamheden in de serre ontdekte ik in een vaas een kleine spin met in haar buurt twee kleine peervormige cocons. Snel op Obsidentify gespeurd en dit bleek een broeikasspin te zijn (zie foto). Deze spin heeft een voorkeur voor serres en andere warme plaatsen, vandaar de naam broeikasspin. Op internet vond ik een goede beschrijving van deze spin, die bij haar web peerachtige cocons maakt voor haar eieren. Moeder spin had er zin in, want de volgende dag had ze er een coconnetje bijgemaakt.

Konijntjes in de tuin

Konijnen zijn leuke beesten, maar in je tuin vind je vaak konijnenholen. Zo ook bij ons terras. Dus hol dichtgestopt met gaas, echter zonder resultaat. De volgende dag zat er een hol naast. Groot was onze verbazing toen wij twee dagen daarna bij het ontbijt op het terras uit het hol drie superkleine konijntjes zagen kruipen (zie foto). Blijkbaar was het hol als nestkamer gebruikt en kwam moeder konijn 's nachts om haar kroost te zogen. De dagen daarna waagden ze zich iets meer van het hol af en dan lijken het net grote muizen. Onze hond en ook onze poes werden aan de andere kant van het huis aan de lijn gelegd, want met die twee in de buurt is zo'n kleintje zijn leven niet zeker.

Helaas vonden we enkele dagen na onze ontdekking een dood konijntje 's ochtends in het gras. Wellicht slachtoffer van een verwilderde kat, een boomarter of een vos?

Vlak daarna waren ze allemaal verdwenen. De wijde wereld in of toch gegrepen en opgegeten door een van bovengenoemde rovers?

Benieuwd wat we de komende herfst en winter gaan beleven, want er is altijd wel iets te zien of te horen.

Foto: Henny Meyer Vlies hazelworm

Foto: Rob Meyer Cocon broeikasspin

Foto: Henny Meyer

Over bramen gesproken

AUTEUR: MARJO HESS

We zien ze altijd wel ergens, blijven eraan hangen, of kennen ze als indicator van de slechte staat van natuur en het landschap. De auteurs van de brochure **Bramenland Nederland** hebben een duidelijke bedoeling rond dat laatste. Zij zien een onderwaardering van de waarde van bramen in biodiversiteit en betekenis voor het leefgebied van vele dieren, vooral in heggen en wallen van landschappen. Een waarde die ook betekenis moet krijgen in beter natuurbeheer.

Tweehonderd soorten

Noord-Europa heeft, (althans nu nog wel), het goede klimaat voor bramen: niet te warm, niet te koud, niet te droog, niet te nat. De meer dan 200 soorten die Nederland rijk is, zijn te vinden op een gevarieerd aantal groeiplaatsen. De grootste soortenrijkdom is, zo blijkt uit de atlasillustraties, terug te vinden in Oost- en Zuid-Nederland. De schrijvers benadrukken het bijzondere landschap waarin ze voorkomen, juist niet het intensief bewerkte landschap. Verder is ook het voorkomen van lemige bodem met een niet te hoge grondwaterstand van belang. De detail-geïnteresseerde lezer kan nog terecht bij een uiteenzetting van het verschil in dauwbramen, wasbramen en zwarte bramen.

In de dynamische delen van het duingebied zul je vooral dauwbraam vinden. De andere soorten hebben een wat meer gevormde humuslaag nodig.

De naamgeving van soorten is soms een waar namen'-feest': egelschuilbraam, slangwoudbraam, fijne muisbraam, smeulende kambraam.

Voedsel en bescherming

De brochure is echter uiterst serieus: Soms is de uitleg echt voor de kenners en wetenschappers, maar doorlezend is vooral het deel over bramen in natuurbeheer interessant. Belangrijk zijn bramen voor vogels, reeën, herten, maar bijvoorbeeld ook voor de boomkikker. Die vindt bescherming in de vaak zo goed als ondoordringbare struiken. Ook rupsen gebruiken de struiken als voedselbron. De vruchten zijn weer zeer in trek bij muizen en marterachtigen, en vossen. Daarom moeten de oude landschapselementen die van belang zijn voor de braam, worden behouden. Zorgvuldig beheer van bossen, bosranden, heggen en wallen is nodig, maar ook een voorafgaande inventarisatie van soorten. Het pleidooi eindigt met een omgangsregeling van 10 punten voor de braamsoorten. Waarlijk mooie aandacht voor een struik die we vaak alleen maar plukkend aandoen.

R.J. Bijlsma, R. Haveman en L. Reutelingsperger, 2023. *Bramenland Nederland*. OBN deskundigenteam Droog Zandland-schap, OBN/VBNE, Driebergen
Te vinden op natuurkennis.nl

Commentaar?

Vind jij iets van dit ledenblad? Ben je het oneens met een artikel of heb je juist iets heel nuttigs geleerd, of geniet je gewoon van de mooie foto's? Laat het ons weten, dan maken we een nieuwe rubriek met reacties van lezers.

Stedelijk en groen: een impressie van een wandeling

AUTEUR: MARJO HESS

Twee organisaties, Vrienden van Den Haag en IVN Den Haag organiseerden op 28 juli jl. als experiment samen een wandeling 'Stedelijk en Groen'.

Wie kent de reliëfs van bekende gevels in Den Haag? Die kennis is te testen via de kunst in de fietsenstalling onder het Centraal Station: op de muren rondom bevinden zich geprinte reliëfs. De twijfelaar kan op het herkenningsbord alsnog zijn kennis vergroten. Nog meer onbekends: Koen van der Gaast ontwierp zeker 20 stations waaronder het Haagse; en wie weet nog dat er plannen waren voor een tramlus in de Koekamp?

Koeien en olifanten in de stad

De naam Koekamp is niet zomaar: koeien waren er ooit echt en er werden stierengevechten gehouden. Nu wijst gids Linda op de verscholen onderdoorgang onder de Utrechtsebaan om kleine dieren te helpen de oversteek te maken van het ene naar het andere stuk Haagse Bos. Er hangt ook een bosuilenkast, die weliswaar leeg is; ze huizen elders in het bos.

De nu nog aanwezige drie huizen van Staatsbosbeheer worden verbouwd en het geheel wordt een informatiecentrum voor het nieuwe Nationale Park Hollandse duinen.

Er doemt ineens een Rode Olifant op: de andere gids, Frank, wijst in de verte op het stenen gebouw met die bijnaam aan de Benoordenhoutseweg. Het is het voormalige Essogebouw in 3,5 miljoen rode bakstenen, in de stijl van de Amsterdamse school, gebouwd in de jaren '20 van de vorige eeuw... Olifant? Halverwege de toren is het beeld van een olifant ingemetseld.

Groene corridor

We zijn een stad met veel linden en eiken en aan de rand van het Malieveld, vlakbij het pannenkoekhuis, staat ook een enorme, 168 jaar oude paardenkastanje. Deze stond elders en is in 1997 uitgegraven en 80 meter hiernaartoe verplaatst in verband met de aanleg van de Koningstunnel. Met een imposante lier is de boom horizontaal vervoerd, kennelijk met alle succes want de boom staat er prachtig bij. Het uitvoerende bedrijf vestigde er een wereldrecord mee. Stadsgroen daarentegen loopt soms zomaar voorbij: brunel, harig wilgenroosje, ze staan aan de slootkant naast die kastanje.

Het beeld van Thom Puckey op het Lange Voorhout wijst ons op de democratie in zijn historische vorm met een marmeren Thorbecke, en op de democratie in de meer beraadslagende vorm, in staal weergegeven.

Foto: ?????????????????????????????????

De eerste lindenrijen hier kwamen er op bevel van Keizer Karel de Vijfde in de 16e eeuw. De details van de linde mogen hier niet ontbreken: het hartvormige blad, en daarom de benaming boom van de liefde. De bloesem met het vleugelachtige schutblad, het opschot rondom de stam. De bedwelmende geur van de bloesem, ... en natuurlijk soms de ergernis omdat die zo plakt op je auto! Ongemak was er vroeger ook: het karakteristieke schelpenpad tussen de linden kwam er om te verhinderen dat de koetsen in de modder bleven steken. De actualiteit is, ook voor dit centrumdeel dus, dat de gemeenteraad een Haags lanenplan heeft aangenomen, bedoeld om een overgang van groen te maken vanaf het Spui via de Hofweg, het Buitenhof, de Plaats tot aan de Lange Vijverberg.

Terug naar het beginpunt blijkt de Lange Poten te maken te hebben met het poten van wilgen hier, ooit een voorname winkelstraat in de 18e eeuw. Er staan aan de Herengracht nog stadshuizen uit die tijd. De grachten die prins Maurits liet aanleggen in de 17e eeuw zijn twee eeuwen later gedempt om hygiënische redenen, er was immers nog geen riolering.

Met die indrukken eindigen we: met een volle inschrijving was het enthousiasme voor de wandeling groot: enthousiasme dat met gidsen als Frank Hendriks en Linda Thorarinsdottir nog extra gevoed werd.

Versuvertel over de libelle

AUTEUR: HELEEN FREUTEL

libelle wat kom je luid aansnellen
verkapte helikopter
met je wentelende vlieginstrumenten
transparant beweeg jij langs de waterkant
vlug opzoek naar een mug
of mijn rug
of opzoek naar een mooi maatje
voor een paartje
dit is wel het libellestaartje

Mierenleeuw op de Meinweg

AUTEUR: HENK MULLER

Bijgaande foto's heb ik gemaakt tijdens mijn vakantie bij Nationaal Park De Meinweg (Limburg). Met een excursie van de IVN afdeling Steilrand kwamen we op diverse plekken kleine kuiltjes langs het pad tegen. Het bleek de valkuil van de mierenleeuw te zijn.

De larve van de mierenleeuw graaft zich in in een kuil van los zand. Als een mier langs de rand van zo'n kuiltje loopt en er in terecht komt schiet de mierenleeuw met zijn achterpoten zand naar de mier in de hoop dat de mier dan naar het midden tuimelt. Gebeurt dat, dan grijpt de mierenleeuw zijn prooi, injecteert het slachtoffer met een stof die zijn prooi vloeibaar maakt, en zuigt hem leeg.

Kort leven

Mierenleeuwen leven twee jaar als larve, verpoppen dan in bolvormige cocons en komen in juli en augustus uit. Daarna leven ze slechts vier tot zes weken als imago, met lange elegante vleugels als die van een gaasvlieg, en eten hooguit wat stuifmeel of nectar.

Om een nieuwe generatie voort te kunnen brengen leggen de vrouwtjes hun eitjes voorzien van een kleverig laagje in het zand zodat er een korstje om gevormd wordt ter camouflage. Bij het aanbreken van de volgende lente komen de larven uit hun eitje en gaan meteen op zoek naar voedsel, op hun eigen manier.

Foto: Henk Muller

Foto: Henk Muller

De teunisbloem, van zaad tot bloem

AUTEUR EN FOTO'S: AAD JONKVORST

Einde zomer 2021 heb ik wat zaadjes, een enkele mm in doorsnee, in een potje aarde gezet en de winter van '21 - '22 binnen laten staan. In het voorjaar van 2022 het ontsproten zaadje in de volle aarde gezet. Daar ontwikkelde het zich tot de plant op foto 1.

Zo overwinterde die en liep in april 2023 verder uit (foto 2).

Op foto 3 is het 2 juli 2023 geworden en staat de teunisbloem in bloei.

Op foto 4 van 7 juli de bloem met daarboven bloemknoppen.

Leuk om van dag tot dag te zien dat 's avonds een bloem opengaat, maar dan wel de volgende dag verwelkt.

Hazelaar in de herfst

AUTEUR: VIOLA SÜTO

In veel straten in Den Haag zijn bomen geplant. Het kan verrassend zijn te ontdekken dat deze straatbomen soms eetbare vruchten geven.

Een voorbeeld vormt de Turkse hazelaar. Hoewel de meeste hazelaars struiken zijn, is de boomhazelaar of Turkse hazelaar (*Corylus colurna*) een uitzondering. De Turkse hazelaar is op allerlei plekken in Den Haag te vinden. Dit is begrijpelijk omdat de boom geen hoge eisen aan de bodem of de lucht stelt. Hij kan goed tegen verharding en heeft diepgaande wortels. Mede hierdoor is de Turkse hazelaar windvast, wat in een drukke stad een prettig gegeven is.

Bloeiwijze

In de lente heeft de boomhazelaar gele, mannelijke katjes die in een clustertje van 2 tot 7 katjes bij elkaar zitten. De vrouwelijke bloemen blijven met drie, vier stuks in de knop en zijn amper zichtbaar; alleen de rode stijlen met stempels (tot ong. 3 mm) piepen eruit. De stam is vrij recht, de kroon eivormig. De bladeren zijn omgekeerd eivormig.

Verpakte vruchten

Een noot is een enkelvoudige dopvrucht waarvan de vruchtwand hard wordt. In de Turkse hazelaar komen ze in september en oktober tot ontwikkeling. De noten van de Turkse hazelaar zitten verpakt in een omhulsel (het involucreum) dat opvallend is. Elk omhulsel heeft vele, vrij lange gekrulde uitsteeksels die het een Jugendstilachtig allure geven. In het begin is het involucreum felgroen, in de nazomer en herfst verkleurt dit tot bruin om uiteindelijk te verdorren. Een omhulsel omvat drie of meer nootjes. Dit klinkt royaal, maar dat valt tegen. De hazelnoten zijn eens in de twee, drie jaar aan (of onder) de boom te vinden, hun vruchtwand is erg hard en de noten zijn klein. Niettemin kan een boom een rijke oogst geven voor iedereen die het geduld heeft om na rijping van de nootjes, flink wat harde schalen te kraken. De gekraakte nootjes zijn te eten als elke andere noot: rauw in bijvoorbeeld yoghurt, geroosterd met of zonder zout als tussendoortje, vermalen tot meel als onderdeel van brood- of taartdeeg.

Foto's: Viola Süto

Voorkant: Turkse hazelnoten (foto Viola Süto). Achterkant: Reuzenzwam (foto Lisette van Pelt)